

Аскарова Г.М.

**КЫРГЫЗ ТИЛИ САБАГЫНДА СТУДЕНТТЕРДИН КЕП
ИШМЕРДҮҮЛҮКТӨРҮН ӨРКҮНДӨТҮҮНҮН
МААНИСИ ЖАНА ЖОЛДОРУ**

Аскарова Г.М.

**ЗНАЧЕНИЕ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ
НА УРОКЕ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА**

G.M. Askarova

**THE IMPORTANCE AND WAYS OF IMPROVING
THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF STUDENTS IN
THE KYRGYS LANGUAGE LESSON**

УДК: 37.013.2

Кептик ишмердүүлүк – адамзаттык ишмердүүлүктөрдүн бир түрү. Ал предметтик билим берүү максаты, окутуу мотивдери, принциптери менен мүнөздөлөт да, бири-бири менен тыгыз байланышкан этаптык баскычтардан турат. Башка ишмердүүлүктөрдөн айырмаланып, адам баласынын кеңири масштабдагы тилдик каражаттарды билгичтик, чебердик менен пайдалануу мүмкүнчүлүгүн көрсөтөт. Маданиятын, жандуу ишмердүүлүгүн, коомдук, саясий жана дүйнө тааным түшүнүктөрүн комплекстүү байланыштырып турат. Бул макалада окуучулардын кептик ишмердүүлүктөрүн өстүрүү иш-аракеттери жөнүндө сөз болуп, окуу ишкердүүлүгүнө басым жасалып, чыгармачылык менен мамиле жасоо жагы каралат. Бул макалабызда аң сезимдүүлүккө, ойлоого, жалпы эле адамзаттын жашоо турмушуна байланыштуу болгон көп кырдуу көрүнүш – кептик ишмердүүлүк тууралуу сөз кылмакчыбыз.

Негизги сөздөр: окутуу, таанып-билүү, кеп ишмердүүлүк, өркүндөтүү, окуу ишкердүүлүк, билгичтик, усулдар.

Речевая деятельность один из видов человеческой деятельности. Оно характеризуется целью предметного образования, мотивами, принципами обучения и состоит из этапов, тесно связанных между собой. В отличие от других видов деятельности, человек обладает способностью умело использовать широкомасштабные языковые средства. Культура, живая деятельность, социальная, политическая и мировоззренческая концепции взаимосвязаны комплексно. В данной статье речь идет о деятельности по развитию речевой деятельности учащихся, акцентируется на учебной деятельности, рассматривается творческий подход. В этой статье мы расскажем о многогранной деятельности, связанной с сознанием, мышлением, жизнью человечества в целом.

Ключевые слова: обучение, познание, речевая деятельность, совершенствование, учебная деятельность, умения, методы.

Speech activity is one of the types of human activity. It is characterized by the purpose of subject education, motives, principles of learning and consists of stages that are closely related to each other. Unlike other types of activity, a person has the ability to skillfully use large-scale language tools. Culture, live activity, social, political and worldview concepts are interconnected in a complex way. This article deals with the development of students' speech activity, focuses on educational activities, and considers a creative approach. In this article, we will talk about the many-sided activities related to consciousness, thinking, and the life of humanity as a whole.

Key words: learning, cognition, speech activity, improvement, educational activity, skills, methods.

Окутуу өтө татаал иш аракет болуп, көп жактуу элементтердин курамынан тургандыктан, анын натыйжалуу болушу ар кайсы факторлорго көз каранды жана түйшүктүү эмгекти талап кылат. Азыркы учурда илимий-техникалык прогресске, техникалык каражаттардын мүмкүнчүлүктөрүнө жараша чыгармачыл педагогдор тарабынан заман талабына ылайык келген окутууну жакшыртууга, өркүндөтүүгө аракеттер жасалып, окутууга карата жаңы көз караштар, жаңы окутуу усулдары жаралат. Анткени, окумуштуу педагогдор жана алдыңкы, чыныгы мугалимдер ар дайым окуу процессин уюштурууну жана окутууну жакшыртуу аркылуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн арттырып, алардын терең билимге, билгичтикке, көндүмдөргө ээ болуусуна, акыл иш аракетин өстүрүүгө, өз алдынча билим алууга көнүктүрүүгө, окуучулардын ойлоосун өстүрүп, тарбия берип келишет. Мына ошондон улам учур талабына ылайык окутуунун ар кандай жолдору, жаңы стратегиялары, усулдары, жол-жоболору иштелип чыгат.

Бул макалабызда аң сезимдүүлүккө, ойлоого, жалпы эле адамзаттын жашоо турмушуна байланыштуу болгон көп кырдуу көрүнүш – кептик ишмердүүлүк тууралуу сөз кылмакчыбыз. Анткени, кыргыз тилин окутууда окуучулардын кептик мүмкүнчүлүктөрүн өстүрүү иш-аракеттери жана аны калыптандыруу багыттары өзгөчө маанилүү, дайыма актуалдуу маселелерди түзүп келет.

Кептик ишмердүүлүк – адамзаттык ишмердүүлүктөрдүн бир түрү. Ал предметтик билим берүү максаты, окутуу мотивдери, принциптери менен мүнөздөлөт да, бири-бири менен тыгыз байланышкан этаптык баскычтардан турат. Башка ишмердүүлүктөрдөн айырмаланып, адам баласынын кеңири масштабдагы тилдик каражаттарды билгичтик, чебердик менен пайдалануу мүмкүнчүлүгүн көрсөтүп. Маданиятын, жандуу ишмердүүлүгүн, коомдук, саясий жана дүйнө тааным түшүнүктөрүн комплекстүү байланыштырып турат [5, 82].

Демек, кеп ишмердүүлүк деген аң сезимге, ойлоого, жалпы эле адамзаттын жашоо турмушуна байланыштуу болгон көп кырдуу көрүнүш. Бул көрүнүштөрдүн ичинен адистикке таянсак, башка адистиктен айырмаланып, педагогика адистиги кеп ишмердүүлүгүн анын ичинде туура сүйлөөнү, уга билүүнү, өзгөчө катасыз жазууну талап кылат. Ошондуктан, мыкты педагог, мыкты педагог болом деген студент кеп ишмердүүлүктөрүнүн бардык түрлөрүн тең өздөштүрүүгө тийиш. Кеп ишмердүүлүгүн ар бир адам өзүнүн акыл деңгээлине жараша өздөштүрөт жана жашоодо тажрыйба жүзүндө колдонот. Ал эми жалпы билим берүү тармагынын адамдары кеңири колдонуп, анын маанисин түшүнгөндөн кийин гана өздөрү окуткан студенттерге же окуучуларга так, даана жеткирүүгө аракет кылышат. Кеп ишмердүүлүгүн агартуу тармагындагы адамдар гана эмес коомду түзгөн жалпы эл да кеңири пайдаланышат. Аны үйрөтүүдө бардык түрүн (сүйлөө, угуу, жазуу, окуу) тең бирдей маалымат берүүнү же бирдей окутууну педагогика илими сунуш кылат. Бул сунуш өтө маанилүү, анткени, айрым сабактарда студенттердин оозеки сүйлөө кебине басым жасалса, кээ биринде окуу же жазуу иштеринде көңүл бурулат. Көпчүлүк учурда окуучулардын угуу ишмердүүлүктөрүн жакшыртууга маани берилбейт. Бул көрүнүш жаштардын келечеги үчүн опурталдуу көйгөй десек да болот. Себеби, окуучу же студент кеп ишмердүүлүгүн бир-эки гана түрүн өздөштүрүп, калган түрлөрүнөн аксап калуусу толук ыктымал. Эгерде студент ошол кеп ишмердүүлүгүнүн толук түрлөрүн өздөштүрө албаса педагог болууга али даяр эмес деп эсептөөгө болот. Анткени, окуучуларга жетишерлик

билим берүүдө, ар тараптуу тарбиялоодо кеп ишмердүүлүгүнө басым жасалып, аны өркүндөтүүгө аракеттер жүргүзүлүшү керек. Биз жогоруда айтып кеткендей мыкты педагог жана мыкты педагог болом деген студент окуучулардын кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө түшүнүктүү жана сапаттуу окутуп жеткиликтүү билим болуусу үчүн окутуунун ар кандай усулдарын, ыкмаларын жаңы стратегияларды пайдаланып, алардын ой жүгүртүүсүн, сезимин, көңүлүн буруу жана өзүнүн идеясын, көз карашын коргой алуусун, кызыкчылыгын чыгармачылык менен аракеттенип, коштоп туруусу керек. Сабактарда жаңы методиканы колдонуу менен эле студенттерге өтүлгөн тема түшүнүктүү болуп калбасын бардык эле педагогдор билүүсү керек. «Тема жеткиликтүү болуу үчүн эмне кылуу керек?» деген суроо туулушу мүмкүн. Ал суроого ар бир мугалим өзүндөгү кеп ишмердүүлүктү өркүндөтүп, ал нерсени окуучуларга үйрөтө билгенде гана сабак жеткиликтүү болуусу мүмкүн, – деп жооп берүүгө болот.

Кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнө бирдей мамиле кылып, бирдей окутууну педагогика илими сунуш кыларын жогоруда кеп кылдык, эми кеп ишмердүүлүгүнүн бир түрү болгон окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн калыптандырып, жакшыртуунун маанисине токтолобуз.

Окуу ишмердүүлүгүнүн натыйжалуу аткарылышы үчүн тандалган тексттер лингвистикалык-дидактикалык принциптерге дал келишин Тагаева З. «Кыргыз тил сабактарында байланыштуу кепти окутуу» деген окуу куралында төмөнкүдөй талаптарга жооп беришин көрсөткөн:

1. Окуучулардын турмушу менен байланышта болуп, темасынын актуалдуулугу, конкреттүүлүгү эске алынат.
2. Программалык материалдагы тил каражаттарынын колдонулушу, өлкө таанытуу маселелери.
3. Тексттин көркөмдүгү, тил каражаттарынын түшүнүктүү жана ийкемдүү болушу. Натыйжада, репертуардык ролду аткаргандай жоопкерчиликти, мамилени камсыз кылуу ж.б. [5, 89].

Окутуу процесси аркылуу мугалим окуучунун таанып-билүү мүмкүнчүлүгүн, жөндөмдүүлүгүн, акыл күчүн, таанып-билүү процесстерин өстүрөт. Окуу ишмердүүлүгүн алгач окуучу мугалим менен биргеликте аткарсак, кийинчерээк аны өзүнчө аткарууга көнүгөт. Бул ишмердүүлүктүн өзгөчөлүгү-окуучуда өзгөрүүлөрдүн жаралуусу. Башкача айтканда, өзүн өзгөртүүгө багытталган ишмердүүлүк. Окуу ишмердүүлүгү эң татаал ишмердүүлүктөрдүн түрүнө кирет. Окуучу талбай эмгектенип гана окуунун иш-аракетте-

рин (жаза билүү, окуй алуу, окуганын түшүнүү, окуганын эстеп калуу, кайра сүйлөп берүү, окуган маалыматтын тегерегинде ой жүгүртө билүү ж.б.у.с. көндүмдөрдү, билгичтиктерди) өздөштүрө алса, бул ишмердүүлүктүн натыйжасы келип чыгат. Ошондуктан жан үрөп окуу гана терең билимдүү адамды жаратат, адамды инсан катары жетилтет.

Окуучулардын китеп окуу ишмердүүлүгүнө негизделген тексттер менен иштей билүү зарыл. Башкача айтканда, тексттерге окуучунун өз алдынча окуп үйрөнүүсүн, таанып-билүү жана окурмандык ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга багытталгандыгына көңүл бурулат. Окуу учурунда мурунку окугандардын мазмуну жөнүндө ойлоно билүү зарыл, анткени, мурунку алган билимдери менен байланыштыруу керек [5, 92].

Окуу ишмердүүлүгүн аткарууда окуучуларга билим, билгичтик, көндүмдөрдү үйрөтүп, аларды акыл, адеп жагынан өстүрүү үчүн ар кандай аракеттерди, усулдарды колдонуп өтүү да натыйжалуулукту арттырат.

Окуучунун өз алдынча ойлоосун өстүрүүдө интерактивдүү усулдар менен өтүлгөн сабак натыйжалуу болуп эсептелет. Албетте, интерактивдүү усулдар менен сабак өтүүдө мугалим өтө чеберчилик менен сабакка даярдануусу абзел. Сабакта окуучунун өз алдынча ойлоосун өстүрө ала тургандай усулду тандап алышы керек жана окуучуну темага кызыктыруу үчүн суроону туура коюш керек. Ар бир мугалимдин тыным билбей изденип, өзүнүн билимин, тажрыйбасын арттыруу учурдун эң орчундуу талабы. Мисалы, ИНСЕРТ усулун пайдалануу менен окуучулардын активдүүлүгүн жогорулатуу, эффективдүү окуу, ойлонуу, өз алдынча жана активдүү түрдө иштөөсү талап кылынат.

Сабактын башында кандай идеялар бар эле, сабактын аягында кандай идеялар жаратылды. Мындай окутуунун усулдук үч стадиясы бар:

1. Чакыруу стадиясы - сабактын башталышы, баланы темага кызыктыруу, активдүүлүгүн көрсөтүү, аң-сезимин өстүрүү;

2. Түшүнүү стадиясы - биринчи фазада жаратылган окуучулардын активдүүлүгүн, кызыгуусун жана умтулуусун сактоо жана андан ары өнүктүрүү;

3. Ойлонуу стадиясы - жаңы үйрөнгөн билим бекемделет, талаш туудурган маселелер талкууланып, алгач бардык окуучулар макул болгон маселелер такталат, окуучу алган билимин өзүмдүк кылып алат.

ИНСЕРТтин эң башкы милдети - окуучунун окуу материалдарын канчалык деңгээлдө түшүнгөндүгүн көзөмөлдөй алуусуна колдоо көрсөтүү, анын мурда билген билимдери менен жаңы билимдеринин ортосуна көпүрө куруу.

Жыйынтыктап айтканда, кеп ишмердүүлүгүн калыптандырууда окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн психологиялык жана педагогикалык, физиологиялык негиздерине таянуу менен эффективдүү натыйжаларын жаратуу керек.

Адабияттар:

1. Мадаминов Гапыр Маматкул уулу «Акыл эмгегинин маданияты». - Б., 2017.
2. Рысбаев С.К. «Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кеңеш». - Б., - 2014.
3. Рысбаев С.К. «Окуучунун сүйлөө жана жазуу ишмердиги». - Б., 2014.
4. Сухомлинский В.А. «Мугалимге жүз насаат». - Ф. Мектеп, 1987.
5. Тагаева З. «Байланыштуу кепти окутуу». - Ош, 2008.
6. Тагаева З. «Байланыштуу кепти окутуу методикасы». - Ош, 2007.
7. Үкүева Б.К. «Жогорку окуу жайларында студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун илимий-методикалык негиздери». - Ош, 2012.